

Володимир Пащенко

*НАУКОЗНАВЧІ ОБҐРУНТУВАННЯ
ЗМІСТОВИХ ВИПРАВЛЕНЬ ТЕКСТІВ*

*Навчально-науковий посібник
Видання друге, доповнене*

Київ – 2014

Пащенко Володимир. Наукознавчі обґрунтування змістових виправлень текстів / Навчально-науковий посібник. – 2-ге вид., доповн. – К.: Київський відділ УГТ, 2014. – 40 с.

Автор цього науково-освітнього узагальнення передав змістове наповнення слова як науковець, викладач, наукознавець – за цільовим обґрунтуванням, і менше як письменник – за відчуттям.

Наукові й освітні тексти, незалежно від їхньої етномовної належності, містять схожі понятійно-термінологічні вади викладу – змістові помилки розвитку й жаргону. Наукознавче обґрунтування потрібних виправлень враховує відмінні сутності об'єктів (пізнаваних реалій) і предметів розгляду (напрацьованих знань). Їхні відмінності відповідають функціональним специфікам цих та інших головних атрибутів науки. Ними зумовлені й закономірні відмінності об'єктної – сутнісної та предметної – знаннєвої вербальних (словесних) наукових мов. Поєднання цих двох мов створює всі наукові та освітні тексти. Виправлення текстів відповідно до відмінностей обох вербальних мов є черговим науковим наближенням до істини.

Для вчителів, старшокласників, студентів і викладачів вишів, аспірантів, докторантів, усіх науковців, освітян і журналістів.

Видання здійснене коштом автора

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. АНАЛІЗ ВИХІДНИХ РЕАЛІЙ	6
1.1. Реалії наукового інформування та наукознавство	6
1.2. Закономірності розвитку вербального наукового викладу	9
1.3. Спадкові проблеми сучасного вербального наукового викладу	10
1.4. Аналіз новітніх досліджень і публікацій науково-освітнього змісту	12
1.5. Дослідницькі та освітньо-застосовні завдання цієї публікації ...	14
2. НАУКОЗНАВЧИЙ ДІАГНОЗ РЕАЛІЙ НАУКОВОГО ТА ОСВІТНЬОГО ВИКЛАДУ	15
2.1. Умови поширення і виправлення хибного викладу наукових знань	15
2.2. Наукознавче трактування проблеми вербального наукового викладу	17
2.3. Атрибутивно-наукознавчі обґрунтування виправлень вербальних наукових мов	19
3. ВИПРАВЛЕННЯ НАУКОВИХ ТА ОСВІТНІХ ТЕКСТІВ І КОНСТРУКТИВНИЙ СИНТЕЗ ЗНАНЬ	22
3.1. Об'єктна вербальна наукова мова	22
3.2. Предметна вербальна наукова мова	26
3.3. Уточнення суб'єктних науково-освітніх понять і термінів	28
3.4. Змістово-наукомовні відмінності, а не “термінологічна війна”	30
3.5. Засилля жаргонів у науці та освіті	31
3.6. Про „екологічну безпеку”	33
3.7. Змістові спекуляції у мовній політиці в Україні	34
3.8. Про „сталий розвиток”	36
ПІДСУМКИ	37

ВСТУП

Вдумливі читачі навчальних посібників і підручників, наукових статей і монографій у своїй роботі з ними неодноразово натрапляли на різні вирази й словосполучення, сприйняття яких викликало збентеження, запитання, а то й заперечення. Там нерідко прочитуються суперечності між змістом, який би мав бути за контекстом викладу, та значенням використаних слів.

Перше авторове виправлення терміна – подумки – було ще студентським. На лекції з гідрології першокурсник збагнув, що частинки в потоці води не *зважені*, а *завислі*. Лекторка жилава кальку з російського виразу “взвешенные частицы”.

У цьому посібнику йдеться про інші помилки наукових та освітніх змістів, філологами неконтрольовані. Тому недоліки, що стосуються саме української мови, її русизмів і діалектизмів, зачеплені лише побіжно. Окрема увага приділена провокаційним спекуляціям із навмисно спотвореним змістом поняття *регіональної мови* в подачі імперських ворогів українства – та проблемі мовної політики в Україні (підрозділ 3.7).

Причини виникнення об’єктивних суперечностей між науковим змістом викладу та словесною (вербальною) формою його донесення різні. Виявленню характерних причин і різних суперечностей між змістом і формою його передавання, а ще обґрунтуванню переконливих подолань тих суперечностей присвячене це видання.

Істотні вади науково-освітнього викладу потребують виправлень. Певний власний досвід такого вдосконалення

лексики науково-освітніх текстів мають багато освітян і науковців. Вони напрацювали той досвід самі, в міру своїх знань і розумінь. Вони й використовують напрацьоване у своїй дослідницькій та викладацькій роботі – індивідуально, як самостійно осягнуте, виправляючи очевидні огріхи.

Від тих напрацювань і виправлень є свій прогрес: наслідком критичних осмислень і наступних поліпшень текстів науковцями й викладачами є певне наближення до істини їх самих – і залучення до цього процесу інших учасників навчань і наукових досліджень. Але такі позитивні набутки – поодинокі, розокремлені.

Все це засвідчує потребу системного підходу до вирішення проблеми правильності вербального донесення змісту наукових та освітніх текстів. Автор цього узагальнення – та навчальних посібників і підручника наукознавчого спрямування – підійшов до вирішення цієї проблеми як наукознавець. Тут наголошено і безпосередньо показано: оптимальні обґрунтування найскладніших виправлень і вдосконалень наукових змістів і мови освітніх текстів – наукознавчі.

1. АНАЛІЗ ВИХІДНИХ РЕАЛІЙ

1.1. Реалії наукового інформування та наукознавство

Помилки, про які йдеться. Орфографічно й синтаксично правильні науково-освітні, практично-ділові, юридично-законодавчі тексти часто містять характерні змістово помилкові висловлювання. Вони непідконтрольні фахівцям-науковцям і мовознавцям, ревнителю правопису мов окремих народів, незалежно від того, мовою якого етносу написані тексти. Такі змістові помилки звичайні і в державних документах України: “Закон про *екологічну* мережу” від 24.6.2004 р., наприклад. Ту мережу утворюють об’єкти природи – місця зростання, прихистку і годівлі біоти певних видів, а не знання. Вона екосередовищна, чи просто екомережа (грец. оікоc – оселя), науково забезпечена, але сама ніяк не наукова, – не *екологічна*.

Роль наукознавства. Складні змістові виправлення обґрунтовує наукознавство, а не правопис української чи іншої мови. Це відмінності об’єктних *сутнісних* і предметних *знансєвих* за своїм змістом висловлювань, належних різним вербальним науковим мовам. Це *об’єктна вербальна наукова мова* (вона відображає сутності реалій світу, які існують незалежно від людини) і *предметна мова* (присвячена системам знань і пізнань, дослідницької та освітньої інформації).

Наукознавство має достатній розвиток, в Україні та світі є його осередки, носії-провідники ідей і теоретичні напрацювання. Але від змістових помилок текстів, подібних означень, це не рятує. Для належного їх виправлення потрібні *наукомовні похідні атрибутивно-наукознавчих* положень. А логічні кроки до тих похідних, до усвідомлення їх значення – рідкість.

Загальний спектр змістових помилок. Про рівень помилковості наукових формулювань свідчать напрацювання найтитулованиших дослідників, якими є автори “Національного атласа України”. Найперші приклади таких помилок подають заголовки атласа (табл. 1). Пояснювальні тексти атласа й легенди його карт рясніють тими ж та іншими подібними огріхами. Некоректні вислови в табл. 1 і далі тут у викладі виділені *світлим курсивом*; уточнені й виправлені означення вирізнені підкресленням.

Десятиліття авторових зусиль показали: мало хто готовий визнати виявлені помилки й зауважити слушність пропонованих виправлень. Вони стосуються різнотипних словосполучень: “земельний кадастр” – кадастр земель; “земельні відносини” – відносини у сфері землекористування; “ландшафтна карта”, “грунтова карта” – карта ландшафтів, карта ґрунтів; “ландшафтна” чи “кліматична конференція” – конференції ландшафтознавча, кліматологічна; “біологічні батьки” – рідні, кровні батьки; “біологічна зброя” – біотична зброя; “біологічні ресурси” – ресурси біотичні; “кардіологія” (відділення у лікарні) – лікування серця. Частково очевидні, ці й подібні кривотлумачення і раніше викликали окремі спроби виправлення їх.

Слушність змістових корекцій і виправлень. *Замість того, щоб ігнорувати потребу обґрунтованих уточнень наукового та освітнього змісту й коректного передання його адекватними термінами, варто усвідомити неперехідну слушність змістових виправлень текстів. Пропоновані виправлення обґрунтовані наукознавчо, отже, вони системні та є наближеннями до істини. Впровадження їх назріло й стало можливим в Україні, їх треба прийняти і здійснити. А вже від нас вони стануть реальними й корисними в усьому світі.*

Атрибутивно-наукознавче бачення структури текстових змістів, глибше й правильніше відображення об’єктних і предметних сутностей у двох вербальних наукових мовах відкрилося авторів цієї публікації. Воно ввійшло до його навчальних посібників і в підручник, усі з назвою “Методологія та методи наукових досліджень” (2009-2011 рр.), і в державний реєстр авторських прав на інтелектуальну власність (2013 р.).

**Таблиця 1. Наукознавчі виправлення заголовків
“Національного атласа України”**

№	Стор. атласа	Вжиті означення	Виправлені означення
1	103	<i>Сейсмічне</i> районування	<u>Сейсмологічне</u> районування
2	105-122, 148	<i>Геологічна</i> будова	Будова <u>надр</u>
3	108-111	<i>Дочетвертинний</i> зріз (архаїзм)	<u>Доантропогеновий</u> зріз
4	114	<i>Четвертинні</i> відклади (архаїзм)	<u>Антропогенові</u> відклади
5	116	Потужність <i>четвертинних</i> відкладів	Потужність <u>антропогенових</u> відкладів
6	117	<i>Палеогеоморфологічні</i> умови	<u>Умови формування давнього</u> рельєфу
7	137-146	<i>Гідрогеологічні</i> умови та ресурси	<u>Гідрогеоматичні</u> умови та ресурси
8	147-154	<i>Інженерно-геологічні</i> умови	Інженерно- <u>геоматичні</u> умови
9	148	<i>Гідрогеологічні</i> умови	<u>Гідрогеоматичні</u> умови
10		<i>Гідрологічний</i> режим водоймищ та водотоків	<u>Режим станів</u> водоймищ і водотоків
11	152	...екзогенні <i>геологічні</i> процеси	...екзогенні <u>геоматичні</u> процеси
12	153	<i>Спелеологічні</i> області	Області <u>поширення карстових печер</u>
13	158-161	<i>Геоморфологічна</i> будова	Будова <u>рельєфу поверхні Землі</u>
14	220	<i>Фізико-географічні</i> країни, ... краї, області, райони	<u>Ландшафтні (природні)</u> країни, краї, області, райони
15	237	<i>Гідрологічні</i> умови	<u>Гідрологічні характеристики</u>
16	240	<i>Біологічні</i> ресурси	<u>Біотичні</u> ресурси
17		<i>Вилів...</i> промислових <i>видів</i> риб	<u>Вилів риб</u> ...промислових видів
18	278	<i>Демографічний</i> розвиток	<u>Демопопуляційний</u> розвиток
19	286	<i>Демографічне</i> навантаження на населення працездатного віку	<u>Соціальне</u> навантаження на населення працездатного віку
20	405-406	<i>Екологічний</i> стан ...середовища	<u>Екостани</u> ...середовища (ці стани <i>екічні</i> – належні <i>ойкосу</i> , дому-оточенню людини)
21	407-423	<i>Екологічний</i> стан компонентів природи	<u>Екостани</u> компонентів природи
22	424	<i>Інженерно-геологічний</i> ризик ...освоєння території	Інженерно-геологічні <u>характеристики</u> ризиків ...освоєння території

Далі подано атрибутивно-наукознавчий аналіз і діагноз різних помилковостей викладу в наукових та освітніх текстах. Здійснено також цільовий синтез знань для виправлень змістових помилок наукового викладу. Такий синтез обґрунтовано відповідно до відмінностей між термінами і формулюваннями, що належать різним вербальним науковим мовам.

1.2. Закономірності розвитку вербального наукового викладу

Діалектика змісту і форми. В усі часи існування дисциплінарної науки й освіти в усіх історичних етномовних середовищах вербальний виклад знань будь-якої галузі пізнання мав досить явні свої недосконалі складники, повторювані як жаргон. Вони пов'язані з об'єктивними й суб'єктивними причинами.

До об'єктивних причин належать: розвиток процесу пізнання і збагачення накопичуваних знань, часто неспіввідносні у своїх частинах; закономірні діалектичні суперечності між змістом – поняттями науки та вербальною формою їх – термінами, якими передають науковий зміст.

До суб'єктивних причин належить надання певних переваг у змістовому спрямуванні наукового чи освітнього викладу, у виборі понять і термінів окремими дослідниками чи представниками наукових шкіл. Це також використання звичних наукових жаргонів, поширене в усі часи у співтовариствах науковців і викладачів. У кожному конкретному випадку застосування наукового жаргону було здійснене за індивідуальним рівнем несмаку.

Історія науки безліч разів фіксувала закономірне існування і поновлення кількох усталених істотних суперечностей, якими супроводжується розвиток наукових знань. Закономірним також було періодичне зняття тих суперечностей.

Головні суперечності наукових та освітніх знань такі:

- між змістом наукового знання, що постійно розвивається, – і його поняттєвим забезпеченням, що відстає від розвитку змісту;
- між рівнем наукових спромож та інерційнішим соціальним запитом;

– між змістовим наповненням оновлених наукових понять – та інерційнішими у змінах термінами, що не завжди відповідають збагаченому змісту понять.

Зняття змістових суперечностей відбувається час від часу, в результаті конструктивних зусиль науковців, яким вдається передати новий чи успадкований науковий зміст коректними науковими висловами, грамотно й точно. Свого часу небайдужими до проблем вербальних наукових формулювань та борцями за їх подолання, за збагачення і точність наукових змістів були філософи Лейбніц і Гельвецій, хімік Лавуазьє, математик Пуанкаре.

В освітніх складових прагнення точності й правильності загальних змістових донесень теж характерні, але вони часто були більше декларовані, ніж реалізовані. Переконливі й дієві системні виправлення змістів освітніх знань були звичайними в окремих етномовних середовищах, тобто мали філологічне спрямування, а не наукознавче, як тут.

Особистий вибір. Наукові опрацювання і зняття суперечностей – справа творчих осіб. І завжди існував, як свідчать історики-наукознавці, спротив тих, хто неодмінно залишався прихильником усталеного, звичного в науці. Така консервативна усталеність найбільше суперечить напрацюванню та утвердженню результатів у головному покликанні науковців – у пошуку нового, прогресивного в науці. Це заважає генеруванню і впровадженню нових достовірних знань. Це також гальмує розвиток дослідницьких ідей і продуктивний поступ науки разом з її освітнім і прикладним суспільним утіленням.

1.3. Спадкові проблеми сучасного вербального наукового викладу

Спадкування і наслідування. Істотні змістові вади, які має сучасний вербальний науково-освітній виклад, є закономірними розвитковими – і спадковими жаргонними. Жаргони є в текстах різних, практично всіх наук. Їх культивують і науковці, і працівники ЗМІ. Такими є грубе своїм звукописом і змістово непевним ужитком діалектне галицько-західноподільське слово *наразі* (його значення –

раптом, одночасно, поки що, досі, – а не *тепер*) і чужорідне русифікованою вимовою *нещодавно*, вживане замість короткого, органічного у мовленні недавно. Ці зразки масового несмаку і невибагливого наслідування – на совісті українських журналістів, у побуті переважно російськомовних. Такі вади текстів та їх озвучення підлягають доступнішим філологічним виправленням. Наукознавчі виправлення теперішніх інформаційних і науково-освітніх жаргонів – складніші.

Наукові жаргони традиційно вживають як звичні професійні – спеціальні вислови, що сягають навіть державних документів: згаданого «Закону про *екологічну* мережу», інших законів України та багатьох підзаконних актів. Подібні явища властиві й іншим країнам, найперше на пострадянських російськомовних просторах.

Жаргонні хибні словосполучення – це упізнавані фахівцями, але семантично неправильні мовні штампи, які нібито описують реалії буття, а якщо вдуматись у їхній зміст, – є псевдонауковими формулюваннями. Вони не витримують аналізу свого змісту через нелогічне чи взагалі безглузде поєднання слів. Жаргоном стають будь-які усталені, загальноприйняті неточності й неправильності наукового та освітнього викладу.

Ту ж «*екологічну*» мережу, виходячи з назви, мають складати міфічні ланцюги якихось екологічних науковостей, якими повинні мандрувати невідомо хто з «*біологічного*» (правильно біотичного) різноманіття. Невідомо хто, бо у кожного живого представника іншого виду параметри екокоридорів та екосередовищні вимоги до них – особливі, свої. Насправді природоохоронна мережа – екосередовищна, або екомережа.

У різних етнічних мовах світу теж трапляються жаргонні штампи вербальної наукової мови, нам чужомовні. Це засвідчує міждержавний досвід створення “Національного атласа України”. Там використано найпрогресивніші й найпередовіші напрацювання вчених і видавців світу, – і поряд допущені численні змістові помилки. В англomовних джерелах, наприклад, так само як і в наших вітчизняних, замість біотичного різноманіття фігурує біологічне – *biological diversity*.

Для дотримання семантичної, змістової коректності треба використовувати поняття і відповідні їм терміни, якими окремо слід означувати

змістово відмінні між собою сутності об'єктів (пізнаваних реалій світу, зокрема, природних сутностей) – і специфіку предметів (напрацьованих знань про ті об'єкти, зокрема знань природничих наук). Належить враховувати специфіку й інших атрибутів науки.

Змістово неправильні, але упізнавано звичні жаргонні вислови, якого б походження вони не були, можна й треба обґрунтовано виправляти й усувати з наукового та освітнього вжитку. Те ж стосується і вад викладу, діагностованих філологами, – інших діалектних та етномовних зловживань, стилістичних та орфоепічних огріхів.

1.4. Аналіз новітніх досліджень і публікацій науково-освітнього змісту

Інвентаризація складних змістових помилок. Змістово неправильні означення сутностей – повсюдні. Вони поширені і в науці, в усіх її конкретних галузях і міждисциплінарних спрямуваннях, – і на всіх рівнях освіти, особливо у текстах і в практичних навчальних реаліях середньої та вищої школи. Найпоказовішим друкованим свідченням проблемного стану вербального наукового викладу знань у сучасних науках в Україні та за рубежом і в різних етнічних мовах є “Національний атлас України”, опублікований у 2008 році.

Створений за найкращими різномовними світовими взірцями із залученням провідних представників академічних та університетських дослідницьких осередків, “Національний атлас України” подає багатий спектр типових сучасних поняттєво-термінологічних некоректностей знань, належних різним галузям науки й донесених українською, російською та англійською мовами.

В цілому головні наукові некоректності, виразно представлені в “Національному атласі України”, такі (див. табл. 1):

- різноманітні неправильні означення багатьох об'єктних сутностей і понять – як предметних, тобто знанневих (позиції 2, 6-19);
- помилкові означення знанневих понять і сутностей, власне предметних і пізнавально-дослідницьких (методичних і методологічних), – як об'єктних (позиція 1);
- різні випадкові неправильні означення об'єктних сутностей і понять (позиції 3-5 – архаїзми);

– означення станів і критеріїв суб'єктного змісту не параметрами й даними суб'єктів, а тільки назвами наук (20-22).

Більше хиб наукового викладу дає аналіз текстів атласа.

Брак наукової грамотності. Наявність змістово помилкових формулювань у такому важливому й ретельно підготовленому науковому виданні, показовому, знаковому для кожної держави, свідчить про те, що досі філософсько-методологічні напрацювання не тільки в Україні, а й у всьому світі не забезпечували грамотної мови наукового викладу. Авторами та редакторами атласа не дотримано належного рівня адекватності й коректності викладу у вербальному відображенні функційно й сутнісно відмінних варіантів наукового змісту. Йдеться найперше про незалежний від дослідника об'єктно-об'єктивний сутнісний зміст і предметно-дослідницький знаннєвий та суб'єктивний науковий переважно знаннєвий зміст.

Окресленої тут невіршеності проблеми викладу наукових змістів, їхньої некоректності й поняттєво-термінологічної неправильності не міняють навіть результати роботи колективу фахівців-наукознавців НАН України. Профільними спеціалістами для обґрунтувань і вирішень означеної проблеми могли б бути співробітники відомої академічної установи – наукознавчого Центру ім. Г.М.Доброва (м. Київ).

Авторові зусилля. Представлена в цьому узагальненні множина потрібних виправлень наукових та освітніх змістів виявлена, встановлена і систематизована автором. Але своєчасні публікації автора у “Віснику НАН України” (“Про неточності природничо-наукової термінології”, 2006 р., № 11) та у “Дзеркалі тижня” (“Національному атласу України – коректні означення”, 2007 р., 23-29 червня, № 24/653) не вплинули на редакторів і видавців атласа. Вчасне безпосереднє звернення автора в Президію НАНУ теж бажаного результату не дало, хоч на високий прийом він потрапив.

Попри всі ті зусилля, “Національний атлас України” було опубліковано з усіма тими численними помилками вербального наукового викладу, яким прагнув запобігти автор і про які тут ідеться далі.

1.5. Дослідницькі та освітньо-застосовні завдання цієї публікації

Науково-дослідницькі та освітньо-застосовні завдання цього узагальнення, де є міждисциплінарний критично-аналітичний, наукознавчо-діагностичний і синтезно-конструктивний розділи, – подати атрибутивно-наукознавче обґрунтування поліпшень текстів і здійснити головні виправлення викладу сучасних наукових та освітніх текстів і знань.

Відмінності у змісті об'єктів, предметів, суб'єктів і методів науки зумовлені функціональними розбіжностями цих різних атрибутів науки. І відмінності у змісті, й певна збіжність у означеннях сутностей, належних пізнім атрибутам, – закономірні.

Відповідно до функційно-змістових і дієвих ролей головних атрибутів науки, на основі положень атрибутивного наукознавства вимальовується потреба і можливість обґрунтувати й розокремити істотно відмінні між собою два головні мовні змісти: об'єктної – сутнісної та предметної – знанневої вербальних наукових (науково-освітніх) мов. Такий висновок витікає з теперішніх змістових реалій формувань наукових та освітніх текстів, з якості формулювань наукових змістів і з виконання завдань першої, аналітичної частини цього узагальнення.

Завдання другої частини праці – діагностувати визначальні риси обох вербальних наукових мов через специфіку головних атрибутів науки, властиві їм змісти й передання їх у термінах.

Завдання третьої частини узагальнення – дати наукознавчо обґрунтовані виправлення поширених некоректних висловів і здійснити цільовий синтез знань у різних науках відповідно до відмінностей між двома вербальними науковими мовами.

2. НАУКОЗНАВЧИЙ ДІАГНОЗ РЕАЛІЙ НАУКОВОГО ТА ОСВІТНЬОГО ВИКЛАДУ

2.1. Умови поширення і виправлення хибного викладу наукових знань

Обставини і чинники, що зумовлюють теперішнє вирішення суперечності між змістом і формою наукових та освітніх знань, на пострадянських теренах склались особливим чином, як поєднання об'єктивних і суб'єктивних складників. Зміст цих обставин і чинників – різноспрямований і взаємодоповнюючий, історично тривалий, багато в чому не просто позитивний, а визначально прогресивний.

Об'єктивні конкретно-наукові чинники – і спадкоємні щодо умов формування, розвитку та збагачення наукових знань – історичні, й сучасно-найновітніші. В СРСР наука була як мистецтво, з фундаментальними науковими напрацюваннями. Спадкоємність щодо таких традицій є незмінно продуктивною для науковців радянського вишколу.

Сучасні найновітніші чинники склались в умовах державницьких та економічних становлень і фінансових труднощів. Такі обставини розчарували багатьох науковців нестачею коштів для широких розгортань дослідницьких робіт.

Суб'єктно-особистісні чинники – якісно різні, різноспрямовані своїми впливами. Поміж них є прогресотвірні чинники, пошуково-новаторські, належні творчо-проривним дослідницьким особистостям. Є чинники інерційні, властиві усталеним у своїх дослідницьких уподобаннях ортодоксальним особам, замало не ретроградним – схильним до спротиву активному прогресу.

Впливи таких різнояксих об'єктивних і суб'єктивних чинників на розвиток змісту і форми наукових знань є теж різноякісними, позитивними і негативними. Але загалом взаємодія обставин і чинників такого широкого спектру, при всій своїй взаємосуперечливості, забезпечує продуктивний розвиток науки.

Історико-геополітичні чинники своїм впливом теж неоднозначні. Для науки й освіти пострадянських країн період розвалу комуністичної імперії та наступних трансформацій був часом ідеологічної ломки, докорінних змін у суспільних відносинах і важкого переходу до умов нової дійсності. Науковці та освітяни з прихильників усталених умов своєї діяльності потерпали від різких і непередбачуваних змін.

Але у творчому сенсі то був і продуктивний час. Схильні до пошуку науковці й викладачі отримали актуальні соціальні й державницькі замовлення щодо аналізу й конструктивного опанування нових геополітичних реалій. Новітні державницькі завдання – замість імперсько-придаткових – для України дуже актуальні, але частково залишаються проблемними.

Найважливіша проблемна обставина для громадян України 1990-2000-их років, звільнених від ідеологічного тиску – порожнє «святе місце» панівної ідеології. В Україні воно вакуувалось тривалий час. Його довго не могла замінити рівновелика й посправжньому самоцінна ідея, прикликана часом, – національно-державницька. У багатьох світоглядах і душах оселилися непевність, непатріотизм та емігрантські настрої. Чи не тому й «Національний атлас України», який можна було видати взірцево для світу, грамотною, коректною науковою мовою, – видали звичною, упізнаваною.

Проблеми геопросторових переосмислень. Довго й інерційно усвідомлювали освітяни суверенної України, що вже йдеться не про Південно-західний економічний регіон СРСР із Південною залізницею на сході країни, а про середньоевропейську державу, – вже не східноєвропейську радянську колонію, в ідеалі – посправжньому незалежну. За умов засилля проімперськи налаштованого,

фактично антиукраїнського керівництва держави та її регіонів, крім західних, українська незалежність залишалася примарною.

Можливо, перші її усвідомлення почалися з уточнень українських координат так званого *географічного (геопросторового)* центру Європи, дещо міфічного в Україні, та з'ясування координат власного всеукраїнського *географічного* центру.

Схоже, геопросторовий центр Європи має місце в Литві, а не в Українських Карпатах. На звання геопросторового центру України, крім урочищ Добровеличківки і Шполи, ще претендують інші місцевості з амбітним самоврядуванням. А власне географічні центри України, наукові й освітні осередки географії, відомі: це Інститут географії НАНУ й географічні факультети провідних національних університетів країни.

За таких умов і помилково означених геополітичних і геопросторових реалій коректні виправлення їх – прозорі, очевидні.

2.2. Наукознавче трактування проблеми вербального наукового викладу

За теоремою Гьоделя. Для досягнення найбільшої відповідності між змістом наукового поняття і його вербальним переданням у терміні найдієвішими виявляються наукознавчі аргументи. Це співвідноситься з загальним дослідницьким положенням, відомим як друга теорема Курта Гьоделя про неповноту. Її зміст у цьому контексті використовуємо так: щоб сягнути вичерпних наукових обґрунтувань, потрібно вийти за межі галузевих знань, щодо яких виконується обґрунтування: тут – треба вийти в наукознавство.

Застосування міждисциплінарного наукознавчого підходу дає можливість значну частину численних і різноманітних жаргонних висловів наукової мови узагальнити і звести для виправлення до стереотипних помилкових висловлювань. Сучасне наукознавство поділяється на загальне, історичне і метричне своє спрямування. Але поставлений тут меті – обґрунтуванню виправлень вербальних

знань – відповідають не ці опрацьовані спрямування науки про науку, а **атрибутивне наукознавство**. Його основне завдання – через пізнання головних складників науки, тобто її атрибутів, розкрити багатогранний зміст кожної конкретної галузі дослідницького пізнання. Цьому прислужаться знання про функціональну дієвість, сутнісні закономірності та особливості кожного атрибута науки, про використання її методологічних засобів, що взаємодіють між собою. Це можливість системно вивчити стани кожної науки, обґрунтувати їх оптимізацію і дослідницьки-пізнавальний прогрес.

Наукознавчий підхід має у своєму арсеналі найповніший і найпоєднованіший апарат загальнонаукового методологічного опрацювання і розвитку конкретно-наукового пізнання і знання.

Тут використано наукознавчі положення:

- про головні атрибути наукових досліджень – об’єкти, предмети, методологію і методи;
- про суб’єктів-дослідників і суб’єктів-критеріїв оцінювань якості певних реалій;
- про визначальні риси головних атрибутів науки, закономірній особливій;
- про функціональні призначення окремих атрибутів науки;
- про взаємодію в дієвих співвідношеннях між собою головних атрибутів науки;
- про сутності атрибутів, адекватні та всебічно коректні науково-пізнавальні вербальні відображення тих сутностей в об’єктній і предметній вербальних наукових мовах;
- про належні виправлення текстів обох вербальних наукових мов для оптимізації змістів.

Атрибутивне наукознавство ще утверджується. При всій очевидності й переконливості його завдань, положень і застосувань, – це ще не є усталений, визнаний і загальноприйнятий розділ знань у науці про науку.

За актуальним значенням цього дослідницького спрямування та за вагомістю його результатів у пізнанні загальних закономірностей розвитку науки атрибутивне наукознавство повинне

зайняти ключове місце у формуванні системи наукових знань. Зокрема, знань цільових – про закономірності й особливості двох вербальних наукових мов.

Крім обґрунтування змісту двох відмінних між собою вербальних наукових мов, об'єктної та предметної, є перспектива атрибутивно-наукознавчого аналізу станів і подальшого розвитку науки (загалом) і конкретних та інтегративних галузей наукового пізнання (кожної порізно).

2.3. Атрибутивно-наукознавчі обґрунтування виправлень вербальних наукових мов

Основні атрибути науки наукознавці вирізняють діалектично, за відповідністю науково-атрибутивних змістів аспектам діалектики як теорії пізнання.

Онтологічний, сутнісний аспект діалектики (грец. *οντος* – суще, *λογος* – вчення) координується з **об'єктами** дослідження, тобто з пізнаваними реаліями, які існують незалежно від науковця.

Гносеологічний, пізнавальний аспект (грец. *γνωσις* – пізнання + вчення) відповідає **предметам** дослідження, тобто **знанням** про об'єкти і всі інші атрибути дослідження в їхній взаємодії.

Методологічний аспект (грец. *μεθοδος* – шлях, дослідження, спосіб пізнання + вчення) – визначає **засоби** наукового пізнання, **методологію** і **методи** дослідження.

До основних атрибутів науки належать і два різних поняття про **суб'єкти**. Це і **вчені-дослідники**, суб'єкти науково-пізнавального процесу, – і суб'єкти як **носії критеріїв** різних цільових оцінювальних досліджень.

Наука має ще багато інших істотних складників свого пізнавального ества, які теж є її атрибутами, але не головними.

Найпереконливіше розкриття відмінностей головних атрибутів науки, їхніх сутностей і похідних від них науково-освітніх відображень – знань, можливе при співвідносному розгляді їхніх функціональних дієвостей.

Об'єктами науки є пізнавані суб'єктом-дослідником матеріальні природні та антропогенно змінені, ідеальні антропічні або змішані сутності (у рефлексивній взаємодії).

Наукова рефлексія – це критичні відображення суб'єктом-дослідником стану галузей наукового чи освітнього пізнання через їхні дослідницькі атрибути. При цьому аналізують і матеріальні сутності об'єктів, і ідеальні знання предметів, методологій та методів, і складні поєднані сутностей у їхній взаємодії, що властиві освітній, конкретно-науковій і наукознавчій рефлексії.

Попри пізнаваність дослідниками, сутності об'єктів не залежать від людей і від їхніх знань. Неправильно означувати їх знаннево, за назвами наук, які вивчають ті об'єкти. Коректні назви-означення об'єктів – сутнісно-об'єктивні.

Предметами науки є всі стадії, складники й напрями дослідницьких відображень суб'єктом-науковцем головних і рефлексивних об'єктів у абстракціях і знаннях. Сутність предметів – знаннева. Об'єктні й предметні сутності часом збігаються, але предмети, матеріальні теж, – ідеалізованіші, тобто по-своєму спрощені у процесі пізнавального відображення їх у знаннях.

Відповідно до ідеально-знанневої сутності предметів, вербальні означення їхні теж повинні бути знанневими – похідними від назв наук, методів і дослідницьких підходів, належних тим наукам і пов'язаних із реалізацією їхніх пізнань. Об'єктно-сутнісні означення їх – на зразок *ландшафтних* досліджень, методів, звітів, конференцій, публікацій – хибні. Ті дослідження, їхні засоби й результати – всі ландшафтознавчі.

Методологію та методи дослідження як дієві засоби пізнання, засоби-знання – визначає дослідник. За гегелівським положенням, вони мають адекватно відповідати сутностям об'єктів. Зокрема, природні сутності вивчають засобами природничих наук, а антропічні сутності – засобами наук гуманітарних, із належними деталізаціями.

З методологічних і методичних дослідницьких знань ростуть нові предмети науки, часто об'єднанчі, інтегративні щодо нових напрямів наукових взаємодій, і тим особливо продуктивні у своєму розвитку.

Сутність методології та методів – знаннева. Як і щодо предметів дослідження, означення методологічних і методичних атрибутів науки мають бути похідними від назв наук, методів і дослідницьких підходів. Зокрема, у ґрунтознавстві засоби досліджень не *ґрунтові*, а ґрунтознавчі; у кліматології засоби наукового пізнання не *кліматичні*, а кліматологічні.

Суб'єкти-дослідники інтегрують і синтезують пошукове й рефлексивне знання про всі головні атрибути науки. Результати дослідницької та освітньої рефлексії передають словесні вирази, частково належні обом вербальним науковим мовам, об'єктній і предметній. У ході дослідницького пізнання взаємодіють усі основні атрибути науки. Це реалізується завдяки мисленню науковця-дослідника, який послідовно синтезує знання, що взаємодіють, у своїй голові. Кожен зміст знань – об'єктний, предметний, методологічний – належить певній вербальній науковій мові.

В освітньому пізнанні відбувається подібний синтез знань у голові автора освітнього твору чи викладача в ході його усного викладу, і вслід за логікою викладу – у головах читачів чи слухачів, якщо та логіка їх веде. І тут мають бути задіяні обидві вербальні наукові мови, відповідно до змісту виконаного пізнання.

Власні сутності суб'єктно-дослідницьких реалій наукового пізнання – знанневі. Вербальні означення їх належать предметній науковій мові: ландшафти вивчає не *ландшафтний* дослідник, а ландшафтознавець, ґрунти описує не *ґрунтовий* фахівець, а ґрунтознавець.

Суб'єкти як носії критеріїв дослідження, зокрема носії критеріїв певних оцінювань якості реалій, слугують вивченню станів і змін різних об'єктів. Суб'єкти як носії оцінок-критеріїв властиві різноманітним дослідженням та обґрунтуванням міждисциплінарно-екологічного й нормувально-критеріального змісту. Сутність суб'єктів такого змісту переважно матеріальна, еталонна, порівняльно-нормативна. Її вербальне означення має бути й науковим, як обґрунтування, і сутнісно-критеріальним щодо еталону, і суб'єктно адресним щодо призначень: бюветна питна вода, екологічно безпечна для людини; наявність раків – еколого-біотичний критерій санітарної чистоти рік і ставків.

3. ВИПРАВЛЕННЯ НАУКОВИХ ТА ОСВІТНІХ ТЕКСТІВ І КОНСТРУКТИВНИЙ СИНТЕЗ ЗНАНЬ

3.1. Об'єктна вербальна наукова мова

Об'єктна вербальна наукова мова відображає сутності досліджуваних реалій світу, не залежних від дослідника. У своїх прикметникових означеннях сутності об'єктів вивчення вона не повинна мати похідних від назв наук із кореневими складниками **-лог-, -граф-, -зна-**:

- процеси надр, а не *геологічні процеси*;
- середовище навколишнє, а не *географічне*;
- засоби боротьби зі шкідниками, різноманіття, вік особини, ресурси – всі біотичні, а не *біологічні*.

Головні об'єкти природничих наук – це певні природні сутності, належні макроорганізованій земній природі, переважно зосередженій при денній поверхні Землі. Ті досліджувані сутності біотичні – в біології, біотично-геоматичні й соціально-економічні – в географії та соціології, геоматичні – в геології.

І лише в наукознавчих означеннях – як об'єкти наукового вивчення – ці об'єкти є біологічними, географічними, соціологічними, геологічними. Реальну дійсність можна хіба що співвідносити з назвою певної науки, – коли означають об'єкт її дослідження. Це здійснюють за відповідністю певній галузі знань, а не за сутністю досліджуваного.

Наукознавчі виправлення об'єктних означень. Об'єктивні реалії земного світу з їхніми матеріальними сутностями, станами та змінами, які є об'єктами наукових досліджень, не можна означувати за назвою тих наук, які їх вивчають. Це неінформативно – нелогічно, невиразно, непереконливо, навіть несприйнятно,

і за сутнісним змістом згаданого гегелівського положення – невідповідно. Бо сутність земного світу матеріальна природна, а не природнича. Та й вивчати земний світ можуть братися відразу в кількох науках про Землю чи про земне життя. Тому за якою б із тих наук не назвали досліджувану природу, – за наукознавчим обґрунтуванням це буде неправильно.

Про нетотожність об'єктів і їхніх класифікаційних єдностей.

Систематизовані й класифіковані об'єкти, незалежно від їхньої природи і сутності, некоректно ототожнювати з їхніми класифікаційними видами.

Це означає, що в заповідниках охороняють не рідкісні *види* біоти, а біоту – рослини й тварини рідкісних видів.

Риболовецькі судна ловлять у морі не промислові *види* риб, а рибу тих видів (реалії, а не знання про них).

Зменшують обсяги забруднень різних видів, а не обсяги *видів* їх.

Правоохоронці борються не з різними *видами* правопорушень, а з правопорушеннями різних видів.

Змінюються відсотки площ із певним використанням не в окремих *категоріях* земель, а в межах земель окремих категорій.

Види й категорії об'єктів – це всього лиш назви у графах класифікаційних таблиць. Їх не охороняють у заповідниках, не ловлять у морі, з ними не борються в суспільстві, в них не висаджують сади і виноградники.

Виправлення об'єктних означень у науках про Землю.

Багато прикладів потрібних виправлень означень об'єктних наукових понять подають науки про Землю, в яких дуже поширена практика означення їхніх об'єктів за назвами самих наук:

- земляни покращують екосередовища життя, а не *екологію*;
- не *географічний* цикл розвитку рельєфу, а пенепленний цикл;
- не *фізико-географічний* процес, а ландшафтний чи природний процес;
- не *соціально-географічний* процес, а соціально-геопросторовий процес;
- процес і вибух не *демографічний*, а демопопуляційний;
- не *географічна* оболонка, а ландшафтна, земна;

- не *географічна* зона, а ландшафтна, або природна зона;
- не *географічний* ландшафт, а природний чи антропогенізований ландшафт;
- не *геологічна* й *географічна* форми руху земної матерії, а геоматична й ландшафтна форми руху матерії.

В економічній і соціальній географії неправильними сутнісними об'єктними означеннями є терміносполучення «*суспільно-географічний* комплекс» і «*суспільно-географічний* процес». Реальні досліджувані комплекси й процеси є суспільними, можуть бути природними, територіальними, геопросторовими, економічними, – але не «*географічними*».

Виправлення об'єктних означень в освітянських текстах.

У географічних науках частина понять, означених змістово неправильними термінами, належить освітянській географії вищої та середньої школи. У «Програмах для середньої загальноосвітньої школи. 5 – 10 класи» (Київ: Перун, 1996) із хибних термінів об'єктної групи знаходимо кілька. Всі вони вже безперешкодно перекочували в новіші шкільні програми й підручники. Це разом із вимогою: старшокласники повинні володіти знаннями про об'єкти й предмети навчальних дисциплін, – а насправді ними не володіють навіть автори програм і підручників.

До неправильних означень понять об'єктного змісту, утворених за назвою науки, а не за сутністю означуваного, належать такі терміносполучення з тих шкільних програм:

- *географічне* положення, *фізико-географічне* положення – це геопросторові положення;
- *географічні* пояси, *географічні* закономірності (Землі) – це кліматичні (теплові) пояси, планетарні закономірності Землі;
- *географічний* простір – це геопростір (цей простір – земний, а не науковий);
- *географічні* явища природи – це земні, ландшафтні явища природи;
- *біологічні* явища природи – це біотичні явища природи;
- *геоморфологічні*, *гідрологічні* процеси – процеси рельєфоутворення, формування поверхневого й підземного стоку;
- *геологічний* розвиток території – розвиток надр території;

– кліматологічні фронти й метеорологічні елементи – повітряні атмосферні фронти й метеоелементи;

– несприятливі фізико-географічні процеси – це несприятливі природні процеси.

Такі й подібні хибні означення трапляються числом до 10-ти на розворотах шкільних і вишівських підручників.

Виправлення об’єктних означень із практики академій наук

Вживання неправильних означень сутностей, виділених світлим курсивом і подібних їм, має місце практично в усіх установах Національної академії наук України, в її Університеті *права* і в галузевих державних академіях наук та поширене в їхніх наукових і освітніх виданнях.

Соціологічний об’єктний інтерес – щодо того, як вважає громадська думка, не може бути підмінений прямим предметним означенням науки – “соціологія”.

В офіційних виданнях Української аграрної академії наук звичними є такі науково некоректні, неправильні вислови об’єктного змісту, де вжито означення об’єктів за назвами наук:

- екологічні умови вегетації – екосередовищні умови;
- біологічний азот бобових культур – біотичний азот;
- біологічна цінність корму – поживна цінність;
- фізіологічна потреба в білках – життєва потреба;
- закони – природи: живої природи, а не біології; є закономірності розвитку наук, але то інше, – і всіх відразу, а не кожної зокрема;
- сади не в усіх категоріях господарств, а в господарствах усіх категорій;
- земельні відносини – відносини у сфері землекористування.

За науково коректними означеннями інших об’єктних реалій, земельними є ділянка, рента; володіння.

У виданнях Академії медичних наук України неправильними є такі об’єктні означення:

- фізіологічний розчин – коректно фізіорозчин, фізрозчин (від грец. φύσις – природа);
- фармакологічна ефективність препарату – лікувальна ефективність;
- антибактеріологічний захист – антибактеріальний захист;

- *біологічне* очищення – біотичне очищення;
- *стоматологія* (як лікарня) – лікування і протезування зубів;
- *онкологія* (як хвороба) – онкозахворювання.

Медики прагнуть долати не “всі види болю”, а “болі всіх видів”, бо *вид* – наукова абстракція, як і *категорія*: це поняття, належні узагальненням і систематизаціям.

3.2. Предметна вербальна наукова мова

Предметна вербальна наукова мова передає знаннєві сутності, співвідносні з пізнавальними предметами (відображеннями у знаннях об’єктів вивчення), і з методологією та методами. Із суб’єктами означення, належні предметній вербальній науковій мові, співвідносяться лише частково, поряд із означеннями об’єктними.

Предметна наукова мова повинна мати означення, похідні від назв відповідних галузей знання з коренями **-лог-**, **-зна-**, **-граф-**, а не від досліджуваних об’єктів. Коректними є також іменникові поєднання: знаннєва сутність + іменник, об’єкт, який описують ті знання чи суб’єктні критерії.

Виправлення предметної мови у природничій-географії:

- карти ґрунтознавчі, або ґрунтів, а не *ґрунтові*;
- карти ландшафтознавчі, або ландшафтів, а не *ландшафтні*;
- метод картографування, а не *картування*;
- конференція кліматологічна, а не *кліматична*.

Але – еколого-біотичний науково-суб’єктний критерій чистоти довкілля (за станом біоти), а не еколого-біологічний критерій.

А вищі навчальні заклади – тільки знань-предметів:

- не університет *права* (це об’єкт), а юридичний (правознавства);
- не університет *ресурсів*, а ресурсознавства.

Ресурси в назві аграрного вишу курйозно нагадують цитату з Ільфа і Петрова, заголовок із 16-ї сторінки ”Литературной газеты”.

Наукове географічне знання про суспільство, предмет його дослідницького пізнання чи навчального розгляду звичайно називають *суспільно-географічним*. Але очевидно, що коректніше

таке знання, предмети й дисципліни називати суспільствознавчо-географічними.

У свою чергу, біологічними, географічними й геологічними є методи дослідження і результуючі знання – сутності пізнавально-предметні, науково-пізнавальні, які формуються науковцями.

Метод ланшафтознавчий, а не ландшафтний, і грунтознавчий, не грунтовий. Методи належать науковим методологічним знанням, а не земній природі.

Виправлення предметної вербальної мови для аграрних наук:

– не земельний кадастр (це знанневий реєстр земель), а кадастр земель;

– не земельний кодекс (господарських і державних рішень, юридичних положень), а кодекс землекористування.

У лісівництві: не лісова таксація, а лісівнича, або таксація лісів.

У медичних науках часто вживають жаргонний предметний вислів «стоматологія» замість «стоматологічна клініка», «стоматологічний кабінет». Вислів «онкологія» жахає людей і в об'єктному значенні – «онкозахворювання», і в предметному – «Онкологічний інститут».

Предметні співвідношення наук чи навчальних дисциплін треба відображати, дотримуючись елементарної логіки. Не має змісту вислів “біологія та екологія” – це як “людина і її голова”. Тут належить або уточнити: “біологія і геоекологія” (одна з багатьох похідних міждисциплінарно-інтегративних екологій), – або підібрати біології іншу супутницю, яка б не була частиною її самої, принаймні б як така не прочитувалася.

Якщо ж навчальна дисципліна природоохоронного змісту і справді називається “Екологія”, а не “Геоєкологія”, – то це вже відверта підміна понять, допущена тими, хто погано обізнаний з природничими дисциплінами. У природознавстві давно вже є дуже продуктивна біологічна наука екологія, з іншими завданнями та іншим, біоцентричним змістом. Геоєкологія ж – інтегративна галузь, має загальний середовищеохоронний і природоохоронний зміст.

3.3. Уточнення суб'єктних науково-освітніх понять і термінів

Суб'єктні науково-освітні поняття і терміни створюють особливі ускладнення у їхніх змістових уточненнях і виправленнях.

Рефлексивні суб'єктні вислови належать обом вербальним мовам (див. с. 21). Фахівець із суспільствознавчої географії – соціо-географ.

Уточнення нереклексивних суто суб'єктних наукових понять і термінів треба здійснювати так, як належить предметній, знаннєвій науковій мові. Це тому, що й дослідник, і експерт об'єктних станів і змін є суб'єктами, які виходять із певних параметрів і даних, оперують предметними знаннями і знаннями-критеріями та отримують знання-результати.

Суб'єктний зміст оцінювальних знань-критеріїв стосується якостей суб'єктів-еталонів. Уточнення і виправлення такого змісту співвідносні з міждисциплінарними (гео)екологічними дослідженнями, які завжди проводять в інтересах певного екосуб'єкта. Вони мають бути порівняльними: реальні стани екосуб'єктів порівнюють із ідеальними, еталонними їхніми станами. Такі дії мають бути оцінювальними і повинні вказувати на рівень відповідності між реальними та оптимальними станами оцінюваних об'єктів і їхніх екосередовищ. Отримані знання належать обом вербальним науковим мовам: в означеннях оцінок якості станів – предметній знаннєвій, в означеннях сутності суб'єктів – об'єктній сутнісній мові (екологічно сертифікована питна вода).

Екологічний підхід своєю широкою міждисциплінарністю сягає всіх тих реалій буття, де потрібні охорона і збереження, робить їх усіх екосуб'єктами. За таким міждисциплінарним баченням у підрозділі 3.7 (с. 34-35) проаналізовано проблему законодавчої підтримки й збереження державної та регіональних мов на теренах України – і коректності не тільки передавання, а й сприйняття змісту цієї проблеми.

Багато неточностей стосуються означень складових і змісту геоекологічних досліджень. Найперше – неправильного означення їх наукової належності, як досліджень *екологічних*. Насправді, як зазначено, екологія – наука суто біологічна. Її знання та специфіка її досліджень – вихідні для міждисциплінарного екологічного підходу.

У геоекології ж ідеться не про суто біологічні дослідження, а про екологічний підхід у науках про Землю, про інтегративні геоекологічні дослідження людського довкілля. За англійськими зразками європейського рівня – це *environmental investigations* – типові міждисциплінарні дослідження навколишнього (ландшафтного) середовища. А *ecology, ecological investigations* для грамотних природничиків – то лише вузька галузь біологічних наук та її біоцентричні дослідницькі реалії.

Численні ратування “за екологію” (про стани довкілля), відображені навіть у підручниках із природничих дисциплін, а не тільки журналістами у ЗМІ, – це поширений жаргон. До того ж біоцентрична специфіка екології як біологічної дисципліни потребує обов’язкового уточнення, *екологія чого* чи *кого*. Навіть ніби конкретизований вислів “*екологія довкілля*” теж потребує уточнення: про чиє довкілля йдеться. Найчастіше йдеться про земні ландшафти – це міждисциплінарна екологія, геоекологія людського довкілля.

Розгляд проблем навколишнього середовища, його забруднення і збереженості природних ресурсів – це вивчення екостанів людського довкілля з геоекологічними знаннями про них.

Геоекологія – саме та інтегративна галузь знань, до якої треба звертатись у таких випадках і де фахівцями повинні ставати представники наук про Землю. Геоекологія – це результат взаємодії знань міждисциплінарного екологічного підходу зі знаннями наук про Землю.

Тож і про політику держави має ітись – про геоекологічну, а не про вузьку екологічну – біолого-екологічну. Геоекологічна політика і стратегія мають оптимально й широко реалізувати екоеволюційні складники підтримуваного (“сталого”) розвитку в країні в цілому.

Отже, одна справа – конкретно-наукова галузь біологічна екологія (екологія біоти). Її об’єкти можуть бути і найдрібнішими особинами рослинного чи тваринного світу, – і всією біосферою чи ландшафтною оболонкою. Інша справа – досить віддалена від біологічної екології, але похідна від неї геоекологія. Це результат інтегрування загальнонаукового екологічного дослідницького підходу і знань наук про Землю, – екологізоване міждисциплінарне знання. Їх потрібно розрізняти.

Міждисциплінарні екологічні проблеми пов'язані з охороною різних об'єктів і їхніх екосередовищ, а не тільки природних. Позірне звуження їх до проблем біоти сягнуло титулу і змісту новітнього довідкового видання – тритомної “Екологічної енциклопедії” (Київ, 2006-2008). Вона б мала бути грамотнішою: „Енциклопедією міждисциплінарної екології”.

Не чітко проконтрольовані редакторами, там сусідять статті широкого міждисциплінарного і вузького біологічного екологічного змісту. Широкий екологічний зміст – інтегративний, про стани небіотичних (неживих) екосуб'єктів і їхніх екосередовищ та чинники впливу на них. Вузький екологічний зміст – суто біологічний, про екостани представників біоти (живих організмів) у їхньому оточенні.

3.4. Змістово-науковомовні відмінності, а не “термінологічна війна”

І терміни, й поняття, разом – зміст. Наведені вади й огріхи мови наукових праць, навчальних підручників і посібників, “Національного атласа України”, галузевих енциклопедій і державних документів – глибоко змістові, а не тільки термінологічні. Вони спотворюють поняттєву канву наукового й навчального інформування та заважають правильному й дохідливому вербальному відображенню та сприйняттю змісту друкованих праць і документів.

Подібні неправильності є в науковій, освітній та діловій мові інших країн близького й далекого зарубіжжя. Є вони і в текстах міжнародних, зокрема природоохоронних угод. Є ще й прикрий для працівників зовнішньополітичного відомства України досвід законодавчого розірвання і втрати родової терміносполуки “навколишнє середовище” – однобоке видове трактування її як “навколишнє *природне* середовище”. Це при тому, що в міжнародних угодах вживають саме те втрачене в Україні поняття “навколишнє середовище”, а реальне довкілля людини найчастіше є антропогенно зміненим; природне ж довкілля – то велика рідкість навіть у теперішніх заповідниках.

Лексичне багатство української мови, її виражальна гнучкість можуть забезпечити вичерпне і найдосконаліше, науково коректне відображення найтонших відтінків змісту і відмінностей об'єктно-сутнісної та предметно-знаннєвої вербальних наукових мов.

Україна володіє достатнім інтелектуальним потенціалом і наукознавчими, загальнонауковими й конкретно-науковими напрацюваннями, щоб тепер знову стати взірцем і донором наукової грамотності, і не тільки в Європі, як у часи Київської Русі та впродовж середньовіччя, – а й у усьому світі.

Грамотність і просвітництво українців у країнах Заходу і євразійського Сходу має закорінення у глибоких і щедрих історичних традиціях.

Тисячоліття тому освічені Ярославни несли європейським монархам не тільки свою царствену велич і красу, а й спадковану великокняжу освіченість і книжну мудрість.

Українець Юрій Дрогобич був учителем всесвітньо відомого польського астронома Миколи Коперника і в 1481-1482 рр. – ректором одного з найдавніших європейських університетів у Болоньї.

Через вихованців своїх Академій і братських шкіл – Острозької, Києво-Могилянської, Лаврської та інших – Україна впродовж кількох століть була донором просвіти в Московській державі та Російській імперії.

Найближчими друзями і сподвижниками російських імператорів були видатні українці-інтелектуали: Іван Мазепа й Феофан Прокопович – у Петра I, Василь Каразін – у Олександра I. Кирило Розумовський був президентом Імператорської академії наук при Єлизаветі Петрівні й Катерині II. Найвищі творчі особистості Російської імперії були українцями: художники Левицький, Боровиковський; композитори Березовський, Бортнянський, Ведель; письменник Гоголь...

Було від чого шаленіти українофобу Віссаріону Белінському.

3.5. Засилля жаргонів у науці та освіті

Жаргонні, умовні вислови запроваджують і поширюють фахівці найрізноманітніших науково-дослідних спрямувань. Від газетярів пішла в обіг „логана екологія” – вислів, зміст якого –

незадовільні екостани навколишнього середовища. Продуктом українських урядовців і невибагливих законотворців є вже розглянутий вислів „екологічна мережа”, який увійшов до низки державних документів і має широкий вжиток у науці та освіті. Є коректний англomовний відповідник цього терміносполучення – бездоганний, науково правильний: *econet*, тобто екомережа.

Міждисциплінарні приклади професійних жаргонів – найпоширеніші: це неглибокі й непослідовні положення недоусвідомленого міждисциплінарного екологічного підходу й гасла так званого *сталого розвитку*. Ідеї сталого розвитку найбільше декларують і підтримують політики й журналісти. Науковці ж усе те невдумливо обґрунтовують, переважно мало заглиблюючись у сутність і змістовну логіку декларованого.

Усіх наділених осмисленим сприйняттям діймає буквальна *погана екологія* – некваліфіковані геоекологічні знання, подані науковим жаргоном як некоректний виклад фахівцями міждисциплінарних екологічних знань про людське довкілля. Геоекологічний жаргон вживається на всіх рівнях української дійсності, від урядового до місцевого шкільного та осібного, виявляючи себе в освіті й науці. Є жаргонні новотвори вітчизняних науковців, на рівні наукової новизни: *екологічна ніша* (вона екосередовищна).

Жаргони у науках про Землю, в географії та геології – це найчастіше нічим не виправдані називання іменами своїх наук різноманітних досліджуваних сутностей навколишнього світу: *геологічні тіла*, процеси та будова; *географічні ландшафти*, райони, середовища, часи й простори; *фізико-географічні*, *геоморфологічні*, *гідрологічні процеси*...

У біології та медицині жаргонними є переважно означення об'єктних біотичних сутностей як *біологічних*. Як уже зазначено, це стосується біотичних різноманіть, процесів, ресурсів, явищ, віку організмів, кровних батьків.

У аграріїв жаргонно означені *природно-кліматичні* регіони та умови. Насправді вони природні, бо клімат входить до природних умов Землі як один із найістотніших їхніх чинників.

Найгірше – миритися з таким станом знанневих реалій науки, освіти й засобів масової інформації.

3.6. Про „екологічну безпеку”

Міждисциплінарність екобезпеки. В далекосяжних стратегічних забезпеченнях реалій сучасних держав важливе місце відводиться так званій *екологічній* безпеці. За назвою і за практикою, яка склалася, *екологічна* безпека має вузький природоохоронно-екологічний зміст. Але така безпека, будучи міждисциплінарною, повинна бути значно ширшою від своєї традиційної природоохоронності.

Міждисциплінарність екобезпеки можна й треба трактувати як всеосяжну стратегічну охорону всіх цінностей, від біорізноманіть до етнокультур, природокористувань і мов малочисельних народів.

Екобезпека – не тільки природно-екосередовищна. Хоч її звичайно трактують саме так, надто вузько, мало не *біолого-екологічно*.

Означення екобезпеки. В означенні екобезпеки, суб’єктів, довкіль і їхніх станів як *екологічних* зайвим є вирізнений другий корінь (похідний від логоса у значенні „вчення, наука”). Таку безпеку і взагалі будь-який стан у природі, суспільстві, етнокультурі, в їхніх довкіллях, треба означувати як екобезпеку їх, як певні екостани. Дані ж про такі стани, цільові знання про них є міждисциплінарно-науковими: вони геоекологічні, етно-, лінгво-, соціоекологічні, а ще – державницькі. Так само за назвами наук мають бути означені відповідні оцінки, описи, проблеми.

Екосуб’єктність безпеки. Не доцільно і неправильно трактувати екобезпеку абстрактно, як нічию. Вона завжди має свого екосуб’єкта: від найдрібнішого представника біоти – мікроорганізму, гриба, водорості, лишайника, рослини, тварини чи їхніх ценозів. На низькому топорівні природоохоронної екобезпеки, наприклад, можна виокремити екобезпеку мурашника в лісі. А складовими антропоцентричної екобезпеки є екобезпека людини, родини, суспільства, етносів, мов, етнічних природокористувань, культур, держав – у властивих їм довкіллях. Все це набуває своєї реалізації на локальному, регіональному, міждержавному та глобальному рівнях.

У наступному підрозділі показано, що екобезпека української мови в Україні має важливе державницьке значення, а спекуляції щодо регіональних мов зумовлені імперськими планами Росії.

3.7. Змістові спекуляції у мовній політиці в Україні

Передумови. У розвитку науки, в освітньому процесі має місце ненавмисне розмите трактування змісту через жаргонне кривоозначення наукових понять і декларування методологічних дослідницьких положень замість належного наукового опрацювання їхньої дієвості.

При впровадженні в Україні “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” – через прийняття законопроекту Ківалова-Колесніченка “Про засади державної мовної політики” – відбулося свідоме цільове перекручення змісту спеціальних понять для досягнення політичних антиукраїнських цілей. Потреба захисту української мови в Україні визначає доречність залучення для цього міждисциплінарного екологічного підходу й державницького аналізу реалій.

Екологічний підхід до аналізу мовної ситуації в Україні.

Цільове застосування загальнонаукового екологічного підходу полягає:

- в ідентифікації двох об’єктів, центрального (екосуб’єкта, тут – це мовна ситуація в державі) й периферійного об’єкта (екосередовища – історичних умов формування мовної ситуації в Україні);
- у визначенні теперішніх (реальних) екостанів обох об’єктів (мовна ситуація напружена; середовище її розвитку – російськомовно-антиукраїнське) та ідеальних їхніх екостанів (мовна ситуація врегульована, середовище її розвитку – державницьки екобезпечне); у порівнянні тих екостанів і співвідносному практичному їх оцінюванні;
- у забезпеченні конструктивних наближень реальних станів обох об’єктів до станів ідеальних, до цивілізованої взаємоповаги всіх етносів.

Спекулятивний мовний закон. Прийнятий 3 липня, запроваджений 10 серпня 2012 р. (в канікулярний час), закон України “Про засади державної мовної політики” з позиції внутрішньої безпеки держави був дестабілізуючим і спекулятивним своєю метою надати російській мові невластивого їй статусу за Європейською хартією. Хартія дбає про захист недержавних мов або мов малочисельних етнічних меншин. Російська ж мова – великодержавна, ніяк не зникаюча і зовсім не та, що потребує державної підтримки в Україні відповідно до “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”. Більше того, саме *російська мова історично була в Україні дієвим засобом імперського утиску українства.*

Імперська політика Росії – заборон української мови, утиску української етнічної культури, народної самобутності, української мови і літератури та сприянь мові російській – була тривалим історичним односпрямованим чинником формування середовища прояву нинішньої мовної ситуації в Україні. В арсеналі тих сприянь була радянська надбавка до зарплати вчителям російської мови та літератури (20 %).

Дотепер російська мова в Україні – це спочатку антиукраїнський спадок імперських часів і ще недавно знаряддя проімперських служб, засіб масової русифікації несвідомих українців. І тільки потім це мова етнічних росіян. Це мало хто пам’ятає і розуміє, але це історична правда.

Баланс занепаду української та зміцнення російської мови хиткий. Мова міст і більшості засобів масової інформації в Україні – російська, а українськомовні села вимирають. Російська мова в Україні все ще імперська, для русифікації, і будь-яка офіційна підтримка російської мови в нашій державі обмежує перспективи мови української. Недаремно у відповідь на прийняття закону Ківалова-Колесніченка в Києві та багатьох інших містах України виникли багатотисячні мітинги протесту і мовні Майдани, де на захист української мови люди голодували.

Антиукраїнська, відверто проросійсько-проімперська мовна політика і фактично ідеологія тривала в Україні всю туманну добу януковицько-табачницького холопського чаду. І тільки зі скасуванням мовного закону в кінці лютого 2014 р. цей протидержавницький складник антиукраїнської політики в Україні – закон ворогів українства Ківалова й Колесніченка – мав припинити свою ганебну чинність.

Та через нові спекулятивні збурення російськомовного населення України те справедливе скасування закону було спішно зупинене.

І знов від того в Україні виграла російська мова й програла українська. Решта мов теж не виграли нічого. Українці, кримські татари, кримчаки, караїми, асирійці, роми, крім України, не мають своєї держави і ніде не мають підтримки. А лемент чують – про утиск російської мови. Щоб загасити нещирі волання про бандерівський наступ на російськомовних громадян і нові утиски їх, навіть п’ятий канал телебачення запровадив випуски новин російською мовою. Інші ж телеканали й до того були з російськомовними новинами та багатьма російськомовними передачами.

З весни 2014 р. Росія – прямий військовий агресор в Україні. В цих умовах російська мова як друга державна – це духовна капітуляція України.

3.8. Про „сталий розвиток”

Декларації. З часу Конференції ООН з питань навколишнього середовища й розвитку, яка відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., ідеї сталого розвитку, теоретично не досить обґрунтовані й тому декларовані навіть науковцями, стали наскрізними, всепроникними. Крім природничих, вони охопили також більшість суспільствознавчо-економічних наук. Це спричинило появу нового інформаційного пласта в актуальній декларативній риторичі середовище- й ресурсоохоронного змісту. Але при цьому неточним є сам вислів “сталий розвиток”. За діалектикою, розвиток – єдність еволюцій і революцій (у природі – катастроф). Усталені революції бажані далеко не скрізь.

Екоеволюція. Еволюційний і революційний прогрес бажаний у науці, мистецтві та в усіх інших творчих сферах. А в докільлі людей, у суспільстві, в економіці, державотворенні усталення обох складників, із катастрофічним включно, – то нонсенс. Тут потрібна лише прогресотвірна еволюція, конструктивна й екологічно обґрунтована та безпечна – екоеволюція. Саме екоеволюційні складники розвитку, а не декларований і змістово непевний *сталий розвиток*, повинні бути науково, суспільно й міждержавно підтримуваними у середовищі життєдіяльності людини на Землі.

Обґрунтування. Філософському й загальнонауковому теоретико-методологічному обґрунтуванню положень екоеволюції присвячена монографія автора (Пашенко В. М. Екоеволюція від сталого розвитку // Супутник Київського географічного щорічника. Вип. 5. – Київ: КВ УГТ, 2005. – 112 с.). Екоеволюція трактується як прийнятні та підтримувані людиною прогресивні й ресурсозберігаючі зміни реалій її земного еко-середовища. У такому поляризованому висвітленні прийнятних складників сталого розвитку – сутностей екоеволюції – важлива увага до принципів дослідження та впровадження екоеволюційних гуманістично-охоронних і раціонально-природокористувальницьких ідей.

Застосування. Дієвим і плідним застосуванням екоеволюційного підходу до вирішення проблеми вербальних наукових мов є оптимізація поля мовних змістів із наукознавчо коректним виправленням наукових та освітніх текстів. А держава має оптимізувати всебічні її безпекові стани.

ПІДСУМКИ

Змістові розрізнення двох вербальних наукових мов і відповідні до тих розрізень виправлення наукових та освітніх текстів – закономірні. Вони обґрунтовані атрибутивно-наукознавчими положеннями про функціонально відмінні сутності головних складників науки – різних її атрибутів: об'єктів, предметів, методологій і методів, суб'єктів.

Виправлення помилок у змістових викладах об'єктної (сутнісної) та предметної (знаннєвої) вербальних наукових мов є актуальними для найширших наукових і різнорівневих освітніх реалій різних етномовних середовищ. За своїм змістом пропонувані виправлення є інваріантними щодо різних галузей науки та освітніх дисциплін – і щодо мов різних етносів, принаймні української, російської та англійської.

“Об'єктно-сутнісна і предметно-знаннєва вербальні наукові мови”, атрибутивно-наукознавчо обґрунтовані у їхніх змістових відмінностях автором цього узагальнення, зафіксовані “Свідомством про реєстрацію авторського права” № 51227 від 11.09.2013 р. Свідомство видане автору Державною службою інтелектуальної власності України.

Змістові риси відмінних між собою двох вербальних наукових мов відповідають сутнісним наповненням двох груп різних наукових понять і положень, опрацьованих автором цього посібника раніше (Пашенко В. М. Теоретические проблемы ландшафтоведения. – К.: Наук. думка, 1993. – 284 с.). Це узагальнюючі положення про геореали (структуровані природні й антропогенізовані земні макроорганізовані реалії) – та гносеореали (наукові знання про різнорангові й різносутнісні геореали).

Сьогодення дарує нам нагоду підтримати й по-новому розвинути багатовікову просвітницьку традицію України. Це можливість реалізувати наявні інтелектуальні ресурси українців, утверджуючи і пропагуючи в усьому світі вербальні форми достовірного й змістово точного, наукознавчо обгрунтованого знання різних наук та освітніх дисциплін. Це об'єктивні реалії чергового дослідницького наближення у знаннях до наукової істини.

У державних структурах України, в її наукових установах та освітніх закладах, у видавництвах наукової, навчальної, педагогічної літератури та в засобах масової інформації потрібні належні зміни негативної офіційної мовної практики, байдужої до жаргонів і складних змістових помилок у текстах.

Для молодого суверенного України, яка розпочала дієві реформи, на диво актуальним є позачасовий вислів Конфуція: ***“Реформування держави треба починати з виправлення означень. Неправильні означення – непевні завдання. Нечіткі завдання – невиконані справи”***.

Pashchenko V. The science of science substantiations of the maintenance correction of the texts

Every contemporary science has essential differences between its objects and subjects. This is a result of the functional essential differences between these and other attributes of the science. This is a base of the science of science substantiation of the corresponding semantic and terminologic language differences. These differences are very substantial. They are the essential differences between the objective and subjective verbal scientific languages.

Пашенко В. М. Науковедческие обоснования содержательных исправлений текстов

В научных и образовательных текстах есть изъяны изложения из-за жаргонов и содержательных ошибок изложения. Науковедческое обоснование необходимых исправлений учитывает различные сущности объектов (познаваемых реалий) и предметов рассмотрения (наработанных знаний). Их различия отвечают функциональным спецификам этих и других главных атрибутов науки. Этим обусловлены и закономерные отличия объектного (сущностного) и предметного (знанийного) вербальных научных языков, задействованных в научных и образовательных текстах. Исправления текстов в соответствии с различиями обоих вербальных языков является очередным приближением исследователей к истине.

Для учителей, старшекласников, студентов и преподавателей вузов, аспирантов, докторантов, всех работников науки, просвещения и журналистов.

Наукове видання

ПАЩЕНКО Володимир Михайлович

**НАУКОЗНАВЧІ ОБГРУНТУВАННЯ
ЗМІСТОВИХ ВИПРАВЛЕНЬ ТЕКСТІВ**

*Навчально-науковий посібник
Видання друге, доповнене*

*В авторській редакції
Коректор – В.М.Пащенко
Комп'ютерна верстка та макетування – В.М.Пащенко*

*Підписано до друку 18.4.2014. Формат 84×108^{1/32}.
Папір офсетний. Друк ризограф. Гарнітура Times New Roman.
Обл.-вид. арк. 2,15. Ум. друк. арк. 2,45.*

Пащенко Володимир. Наукознавчі обгрунтування змістових виправлень текстів / Навчально-науковий посібник. – 2-ге вид., доповн. – К.: Київський відділ УГТ, 2014. – 40 с.

Посібник подає наукознавче обгрунтування різних сутностей об'єктів (пізнаваних реалій) і предметів розгляду (напрацьованих знань), що відповідають функціональним специфікам цих та інших головних атрибутів науки. Цим зумовлені й закономірні відмінності об'єктної (сутнісної) та предметної (знаннєвої) вербальних наукових мов, задіяних у наукових та освітніх текстах, незалежно від їхньої етномовної належності. Виправлення текстів відповідно до відмінностей обох вербальних мов є черговим науковим наближенням до істини.

Для вчителів, старшокласників, студентів і викладачів вишів, аспірантів, докторантів, усіх науковців, освітян і журналістів.